

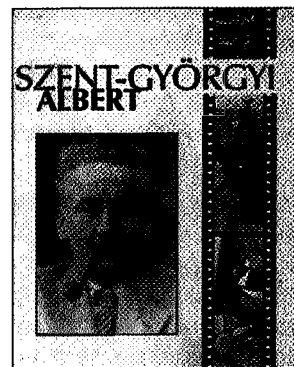
A három pont titka

EGY HIÁNYOS MONDAT ANALÍZISE

A mostanáig egyetlen Nobel-díjas magyar tudósunkról¹ a mai kutatás igyekszik minél sokoldalúbb megközelítéssel szólni. Ennek szép példája városunk univerzitásának Szegedi Egyetemi Tudástár című sorozata is, mely több kötetet is szentel Szent-Györgyi szellemiségének, jelentős teret engedve a tudós eddig nem, vagy alig ismert tevékenysége feltárásának.² A Szent-Györgyi szakirodalomban szerencsére ez a sorozat, illetve ennek filológiailag pontos tanulmányai nem tartalmazzák azt a tévedést, amelyet az alábbiakban tárgyalni szeretnék.

A kutatók Szent-Györgyi 1947. évi külföldre távozásának okát mindig igyekeznek alaposan „megindokolni” és ennek kapcsán minden számba vehető mottómot felsorolni: a közéleti változások mellett a magánéleti okokat is pontosan megnevezni. A távozás magánéleti okaként néhányan tévesen bivatkoznak Szent-Györgyi íróbarátjának, Zilahy Lajosnak a letartóztatására, bebörtönzésére, mint olyan tényezőre, amely nagyban hozzájárult a Nobel-díjas tudós emigrációjához. Így tett legutóbb Czeizel Endre is tudománynépszerűsítő munkájában,³ sőt már jóval korábban Szabó Tibor és Zallár Andor is – sokáig egyedüli, monografikus jellegű – tanulmánykötetében.⁴

1 *A tanulmány létrejöttében tiszteletteljes köszönettel tartozom Pál József professzor úrnak, hogy biztatásával, kiváló szakmai meglátásaival fáradhatatlanul segített. Munkámat Péter László professzor úrnak ajánlom tisztelettel. Köztudott, hogy Szent-Györgyi Albert volt az egyetlen, aki részben Magyarországon végzett munkájáért kapta és ide hozta haza a Nobel-díjat.

2 A sorozat Szent-Györgyivel foglalkozó kötetei a következők:

Szegedi Egyetemi Tudástár 1. Szent-Györgyi Albert szellemi öröksége. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2014.

Szegedi Egyetemi Tudástár 2. The intellektual heritage of Albert Szent-Györgyi. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2014.

Szegedi Egyetemi Tudástár 3. Szent-Györgyi Albert a Délmagyarországban és a New York Timesban. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2014.

3 Czeizel Endre: Egy magyar tudós útja a Nobel-díjig. Rubicon: történelmi magazin 2014. 12. sz. (25. évf. 277. sz.) p. 24-41.

4 Szabó Tibor - Zallár Andor: Szent-Györgyi Albert Szegeden és a Szent-Györgyi Gyűjtemény. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XV. kötet, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1989. p. 75. A korábbi, 1986. évi kiadásban is ugyanígy foglal állást a két szerző. Lásd Szabó Tibor-Zallár Andor: Szent-Györgyi Albert Szegeden, Szeged, 1986, sokszorosítás Üzenet a távolból p. 172.

Munkám célja cáfolni e megállapítást és bemutatni, hogy milyen filológiai okok, hibák vezettek ehhez a téves következtetéshez. A források keletkezési sorrendjét betartva először a Szabó-Zallár (1989) összeállításból idézem a vonatkozó részt.

”Az 1947 őszen¹ Svájcban tartózkodó Szent-Györgyit váratlanul érte legjobb barátjának, az antifasiszta ellenállásban és a felszabadulás utáni szellemi újjáépítésben segítőjének, a Magyar-Szovjet Művelődési Társaságban elnöktársának², Zilahy Lajos író letartóztatásának híre.” Czeizel Endre (2014) pedig így ír erről: „1947 szept-

temberében³ Svájcban tartózkodva jutott tudomására anyagi támogatójának és barátjának, Ráth Istvánnak a letartóztatása (korábban ugyancsak megrázta Zilahy Lajos író bebörtönzése, akivel a Magyar-Szovjet Művelődési Társaságban dolgozott együtt) [...] A budapesti egyetemtól ezért bizonytalan időre engedélyt kért egyesült államokbeli kutatási szabadságra”. Látható, hogy Czeizel Endre már nem csupán Zilahy bebörtönzéséről tesz említést, hanem Ráth Istvánról⁴ is, sőt ez utóbbit tartja fontosabbnak, mint személyes motivációt az emigráció megindoklásában.

Mindig izgalmas és tanulságos dolog utánajárni egy-egy kutatói állítás filológiai hátterének. Annak, hogy a kutató mire alapozza a megállapítását, az adott korban milyen források állnak rendelkezésére és ezek mérlegelésével milyen következtetésre jut.

1 V. ö. :Moss: Szent-Györgyi Albert. Typotex, Budapest, 2003. p. 184-185. Moss szerint 1947 júliusát töltötte Szent-Györgyi Svájcban, innen utazott Amerikába és a New York-i LaGuardia repülőtérre 1947 augusztus másodikán érkezett meg svéd útlevelel, mint hontalan. A később tárgyalandó sajtódokumentumok (Kis Újság 1947. június és július) is Moss állítását igazolják.

2 V. ö. Tasiné Csúcs Ildikó „Félek, hogy az uraknak rossz helyre esett a választásuk” Feljegyzések a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság Zilahy Lajos elnöksége alatti működéséhez. Aetas, 2015. 2. sz. p. 152-169. A társaságnak díszelnöke volt Szent-Györgyi Albert, első elnöke pedig szovjet javaslatra Zilahy Lajos volt.

3 Ez 1947 júliusában történt. Lásd fent

4 Ráth István a Servita RT. üzleti vezetője volt. A cég elnöki feladatait és tudományos irányítását Szent-Györgyi látta el két évig (1945-1947). A Servita RT. elsőként forgalmazta Magyarországon a penicillint és számos szabadalma és gyümölcsöző együttműködése volt európai és amerikai cégekkel. lásd. http://mult-kor.hu/20120612_miert_hagyta_el_az_oroszgot_szentgyorgyi_albert letöltés dátuma 2015.júl.19.

Szabó Tibor és Zallár Andor egyetemünk és városunk legelső Szent-Györgyi kutatói, ma is sokat forgatott kötetükben, forrásként – legbiztosabb módszerrel – magához Szent-Györgyihez, mint legautentikusabb személyhez fordultak. Nobel-díjas tudósunk Válogatott tanulmányok⁵ című kötetében így ír erről:

” Személy szerint nekem semmi bajom sem volt a szovjetekkel, akik engem mindig a legmegkülönböztetettebb bánásmódban részesítettek. Hogy az „Akadémiát”⁶ áruval ellássam, teherautókra volt szükségem, és író barátommal Zilahy Lajossal Vorosilov marsalltól kértünk teherautókat, aki készséggel tett eleget kérésünknek. Ezekkel a teherautókkal utazási irodát hoztunk létre. Azokban az időkben mindenki szabadulni akart a fővárosból, azonban szállító eszközök nem voltak. Így magas árat kérhettünk azért, hogy az embereket vidékre vittük, ahol az összeszedett fuvardíjakból az „Akadémia”-nak élelmet vásároltunk. Egyik nap elmentem Svájcba, hogy síeléssel frissísem fel magamat. Barátom letartóztatásának hírére elhatároztam, hogy többé nem térek vissza...”

A szöveg folytatólagos, de — amint látható — az 'Egyik nap' kezdetű mondatlall új bekezdést indít a szerző. Az idézet a *Lost in the Twentieth Century*⁷ című — ere-

5 Szent-Györgyi Albert: Válogatott tanulmányok. Budapest, Gondolat, 1983. Elvesztetten a huszadik században. p. 47.

6 V. ö. Négy évtized: negyvenéves az MSZBT Bp. 1985. p. 11. A Természettudományi Akadémiáról van szó, amelyet Szent-Györgyi Bay Zoltánnal közösen hozott létre és amelynek első feladata a tudósok életben tartása, feltáplálása volt.

7 Albert Szent-Györgyi: *Lost in the twentieth century*. *Annual Review of Biochemistry* 1963, Vol. 32. p. 1-14. <http://>

detileg angol nyelvű — visszaemlékezésből való, ezért a filológiai pontosság kedvéért meg kell vizsgálni az angol nyelvű szöveget is. Pontosan idézem a vonatkozó részeket, először a Zilahy Lajosról szólókat:

„Personally I had no complaints against to Soviet, who always gave me the most distinguished treatment. In order to stock my „Academy” I needed trucks with my friend, the writer, L. Zilahy we asked for Trucks from Marshall Voroshilov who readily complied. With these Trucks we established a travel agency. In those days everybody wanted to get a way from the capital, but there was no transportation. So, we could charge high prices for taking people to the country, where, with the fares collected, we bought food for the Academy.” Amint látható a fentiekben már leírt magyar fordítás ezzel teljesen megegyezik.

Majd ezt követi egy új mondat, amely a magyar fordításban **nem szerepel**.

„In spite of the personal favours it became more and more difficult for me to find excuses for the Soviet's behaviour, which I still did not understand.”

Magyarul:

„A személyes szívességek ellenére egyre több nehézséget jelentett számomra mentséget találni a szovjetek viselkedésére, amit még mindig nem értettem.”

A következő bekezdésnek csupán az első mondata lett magyarra átültetve:

www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev.bi.32.070163.0002451963. letöltés dátuma:2015. július 13. p. 12.

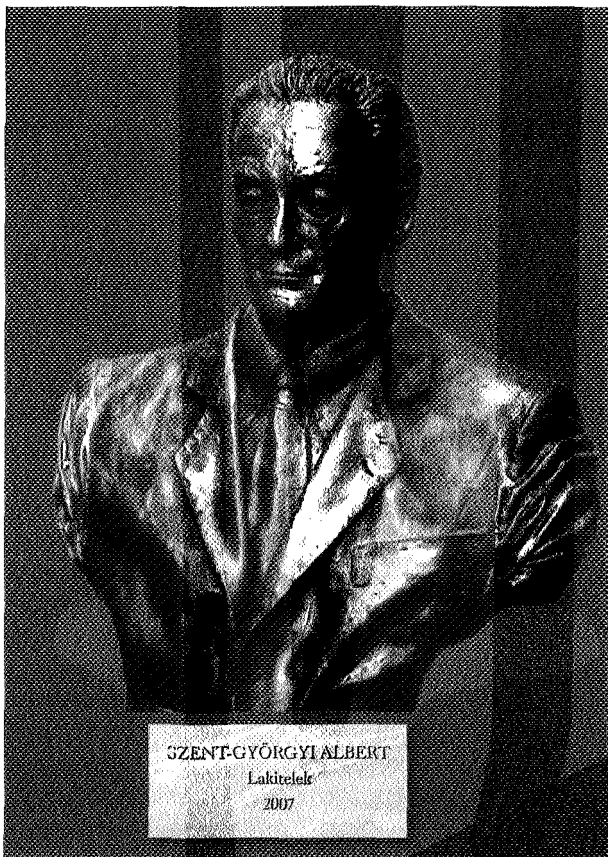
„One day I went to Switzerland to restore my health on my skis. „
„Egy nap elmentem Svájcba, hogy síeléssel frissítem fel magamat.”

A most következő részek pedig teljesen hiányoznak a magyar fordításból: „The Soviet Commander used my absence to get rid of my capitalist friend whom financed my laboratory. He was kidnapped. The next day the communist papers brought out articles about him, saying that he stole money and ran away. I was informed about the real happenings and put in all influence to have my friend released. The authorities miscalculated. If I had been in Hungary I could have done nothing. At large, in Switzerland, I

could call the World's attention to what was going on in Hungary, and this would have been a bad point in Moscow for our local Communist leaders. My wires to the Prime Minister and the Communist Dictator left no doubt about my determination. My friend was released, and given a passport to leave the country having „see to much”. The prevention of a second kidnapping, my wife accompanied him by car to Switzerland, hoping that the Soviet would not risk touching her. In Switzerland I learned from my friend what was going on behind the prison walls, which I could never find out at home. This filled me with such profound disgust that I was unable to return. To go back and resist the Soviet made no sense and accepting favours was impossible. So I decided not to return.”

Magyar fordításban:

A szovjet parancsnok kihasználta a távollétemet, hogy megszabaduljon a kapitalista barátomtól, aki támogatta a kutatásaimat. Elraboltatta őt. Másnap a kommunista lapok cikkeztek róla azt állítva, hogy pénzt lopott és szökésben van. Én tájékoztam a valós történésekről és mindent megtettem a barátom kiszabadítása érdekében. A hatóságok elszámították magukat. Ha én Magyarországon lettem volna, nem tehettem volna semmit. De szabadlábban és Svájcban, fel tudtam volna hívni a világ figyelmét, hogy mi folyik Magyarországon és ez rossz pont lett volna a helyi kommunista vezetők számára Moszkvában. A miniszterelnökkel és a kommunista diktátorral való kapcsolatomban nem hagytam egy cseppnyi kételyt sem bennem az eltökéltségemet illetően. A barátomat szabadon engedték és adtak neki egy turista útlevelet, hogy elhagyhassa az országot. A következő elrablás megakadályozása végett a feleségem autóval kísérte őt Svájcba,

abban bízva, hogy a szovjetek nem kockáztatják meg, hogy a feleségemhez nyúljanak.

Svájcban barátomtól megtudtam, hogy mi történt a börtön falai mögött, ami otthon soha nem derült volna ki. Ez olyan mély undorral töltött el, hogy képtelen voltam visszatérni. Visszamenni és ellenállni a szovjet hatalomnak semmi értelme nem volt, továbbra is elfogadni a szívességeket pedig lehetetlen volt. Szóval úgy döntöttem, hogy nem térek vissza.” E szövegrész helyett a következő **egy mondat** áll a megkezdett új bekezdésben:

[Egyik nap elmentem Svájcba, hogy síeléssel frissítem fel magamat.]
Barátom letartóztatásának

hírére elhatároztam, hogy többé nem térek vissza...

Itt talán csak a három pont érzékelteti, hogy itt valami többről volt szó a háttérben. Folyamatosan olvasva a szöveget, a magyar fordítást, az olvasóban az a benyomás keletkezik, hogy ugyanarról a barátról, az előzőekben megnevezett Zilahy Lajos íróról van szó. Csupán az új bekezdés [Egyik nap Svájcba mentem...] kelthet némi aggodalmat a gondos olvasóban.

A Szent-Györgyi kutatás mostanra már kiderítette, hogy ez a 'másik barát' a tehetős, és a kutatásokat szívesen finanszírozó Ráth István vállalkozó volt. Az ő személyéről a legjelentősebb és legkorábbi visszaemlékezést Bay Zoltán írta Az élet erősebb című memoárjában.⁸ Ez a munka 1990-ben jelent meg, tehát Szabó Tibor és Zallár Andor nem vehette kézbe, hogy feldolgozhassa az 1989-ben napvilágot látott kötetében.

Bay Zoltán így ír Ráth Istvánról:

„Ráth Istvánt a Természettudományi Akadémia gazdasági igazgatóját és Szent-Györgyi jó barátját letartóztatta a politikai rendőrség néhány nappal az után, hogy Szent-Györgyi Svájcba ment. Ráth István családja gyorsan értesítette Szent-Györgyit a letartóztatásról, mire Szent-Györgyi azonnal táviratozott Rákosinak, tudtul adva, hogy ha Ráth Istvánt azonnal ki nem engedik és nem adnak neki külföldre szóló útlevelet akkor ő – Szent-Györgyi – lemond a magyar

⁸ Bay Zoltán: Az élet erősebb, Csokonai-Püski, Debrecen-Budapest, 1990. Bay emlékezéseit rögtön az Egyesült Államokba való érkezése után kezdte el írni, de megjelentetni még külföldön se merte, mert bajba sodorhatta volna otthon maradt rokonait. A kézirat a rendszerváltoztatásig Bay Zoltán íróasztalfiókjában pihent.

állampolgárságáról és ezt külföldi sajtónyilatkozatban publikálja. Ráth Istvánt ötnapi letartóztatás után a politikai rendőrség szabadon bocsátotta, útlevelet adott neki és családjának s megengedte, hogy autóval elhagyják az országot.”

[.....] Ráthot a politikai rendőrség öt napon át embertelenül kínozza. Azt a vallomást akarták belőle kicsiholni, hogy az angoloknak kémkedik. Éhezették, szomjaztatták, ütötték, verték, míg félholtan már azon a ponton volt, hogy inkább elismeri, hogy angol kém, csak hagyják békében, mikor a Szent-Györgyi szavára kiszabadult. Amikor Szent-Györgyi Svájcban meghallotta a Ráth elbeszélését és meglátta a sebeit azt mondta, hogy ezek közé az „elvetemült csirkefogók” közé ő nem megy haza s addig nem teszi be a lábát Magyarországra, míg ez a bűnös rendszer uralmon van.”⁹

Amint látható ezek a gondolatok teljesen egybecsengenek a Szent-Györgyi által angolul és kihagyások nélkül leírtakkal.

A Szent-Györgyi szakirodalom hiánypótló, egyedülálló munkája Ralph W. Moss életrajza. Moss, mint amerikai kutató abban a kivételes helyzetben volt, hogy öt évig személyesen beszélgethetett Szent-Györgyivel Woods Hole-i otthonában, még érintkezhetett tanítványaival, munkatársaival, tanulmányozhatta — egyéb levéltári dokumentumok mellett — a Rockefeller Alapítvány dokumentumait is, lehetősége volt még hazánkba is ellátogatni. Könyvében e vonatkozásban főleg Szent-Györgyi saját közléseire épít, a Ráth István-féle esetről így ír:

„Ráth hirtelen bukkant fel 1945-ben, és felajánlotta, hogy az új Biokémiai Intézetet anyagilag támogatja. Egy ilyen ajánlatot nehéz lett volna visszautasítani. Ráth nagyon gazdag ember volt, akinek szénbányákban, vegyszergyárakban — és ami az ügy szempontjából lényeges — gyógyszergyárakban is voltak érdeklődései. A kommunisták gyanús alaknak tartották. [...] Albert hálás volt Ráth támogatásáért és becsületessége nem engedte, hogy jótévőjét cserbenhagyja. [...] Amint megérkezett Svájcba, táviratot kapott Mártától, hogy Ráth eltűnt.¹⁰ Szent-Györgyi „meglehetősen kemény hangú” táviratot küldött Rákosinak, amelyben követelte, hogy azonnal engedjék szabadon Ráthot, mert ő „garantálja, hogy semmit sem tett az oroszok ellen”.

Persze csak nevettek rajtam, és semmit sem csináltak. Egy hét múlva Ráth még mindig nem került elő. Az eltűnést követő napon az összes kommunista újság

hosszú cikkekkkel volt tele arról, hogy pénzt lopott és elmenekült. Természetesen tudtam, hogy nem igaz, amit írnak.

Ezek után Szent-Györgyi egy még nyomatékosabb táviratot küldött Dinnyés Lajos miniszterelnöknek, „hogy az ügy most már valóban hivatalos legyen” megpróbálta kihasználni akadémiai tagságát is: a Szovjet Tudományos Akadémián keresztül táviratozott a szovjet külügyminiszternek, Molotovnak. Ez alkalommal Ráth szabadon bocsátásának követelését egy fenyegetéssel is megtoldotta:

Nem hagytam kétséget afelől, hogyha nem engedik szabadon a fickót, akkor nemzetközi botrányt csinállok, és elmondom, hogy mi megy Magyarországon. Senki sem tudta, hogy mi megy itt, de ők tudták és azt hitték én is tudom, és ettől féltek.

Az oroszok és /vagy a magyar vezetők váratlanul úgy döntöttek, hogy Ráth elhagyhatja az országot.¹¹ Kiderült, hogy Albert barátját „két héten át a legbestiálisabb módon kínozták”. – Félig halott volt mire elengedték — mondta Albert. - Két hétig nem tudott elindulni olyan fájdalmai voltak.

Szent-Györgyi felesége bátran vállalta, hogy elkíséri Ráthot, amikor elhagyja az országot. Márta attól félt, hogy Ráthot a tranzitban elrabolhatják. Hogy útja biztonságos legyen, autón vitte Ausztriába, majd onnan Svájcba. - Márta abban reménykedett, hogy Szent-Györgyi feleségét nem merik elrabolni- emlékezett vissza Albert.”

Ez az eseményekről szóló összefoglalás lényegében teljesen megegyezik Szent-Györgyi angol nyelvű visszaemlékezésével. (Lost in in the Twentieth Century). Moss számára név szerint megnevezte a kommunista vezetőket: az angol szövegben a kommunista diktátornak itt Rákosi Mátyás felel meg, a miniszterelnök pedig Dinnyés Lajos, akikkel barátja érdekében felvette a kapcsolatot. (My wires to the Prime Minister and the Communist Dictator left no doubt about my determination.) Csak a fogvatartás időtartamának megítélésében van némi különbség és abban, hogy itt szerepel Molotov közbenjárásának kérése is, erről emlékiratában nem tesz említést.

A Lost in Twentieth century című emlékirat az események krónikaszerű felsorolásával, azok képszerű megjelenítésével, szinte filmszerű elénk vetítésével, gyakorlott, de új utakat járó szépíró mutat.¹² Mindig új bekezdés jelöli az új eseményt bemutató új képet. Ugyanakkor a hiteles krónikás nagy hangsúlyval kifejezésre juttatja érzelmeit is, megvetését az igazságtalanságok láttán. Erkölcsi alapállását illetően

9 V. ö. Bay Z. i. m. passim. Bay leírja munkájában, hogy a Tungramot, amelynek vezérigazgatója volt, a kommunisták hogyan lehetetlenítették el. Pénzügyi manőverekkel bebizonyították, hogy veszteségre dolgozik és megkárosítja a dolgozó népet. Így készítették elő a cégek államosítását. A gyógyszergyáraknál is erre készültek, amit sajtótámadások előztek meg. Emiatt Szent-Györgyi és Ráth 1946-ban beadványokat intézett a kormányhoz többször is. Lásd Múlt-Kor magazin idézett cikke.

10 V. ö. Ellopták a Servita Gyógyszergyár autóját. Kis Újság 1947. jún. 28. p. 2. Eltűnt Ráth István a műgyetem díszdoktora. Kis Újság 1947. jún. 30. p. 1 és 3. p.

11 V. ö. Váratlanul megkerült Ráth István. Kis Újság 1947. július 3. p. 1.

12 V. ö. Pál József: Az élet egységétől a tudatformák egyenrangúságáig. Szent-Györgyi aggodalmi háborús időkben. Szegedi Egyetemi Tudástár 1. kötet Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2014. p. 201-216. A szerző Szent-Györgyi szépírói munkáiban megnyilvánuló XX. századi eszméaramlatokat tárgyalja. Lásd továbbá Pál József: Szent-Györgyi Albert verseiről u. o. p. 233-242. Szerző rámutat Szent-Györgyi költői próbálkozásainak, imádságaiban megjelenő emberi kételyeknek világirodalmi és magyar eredetű gyökereire, hasonlóságaira.

– ahogy azt imádságaiban is tette - semmi kétséget nem hagy az olvasóban. Magyarországi helyzetének a történetek utáni ellentmondásosságát egy nagyon szép antitézisben fogalmazza meg:

„To go back and resist the Soviet made no sense and accepting favours was impossible. So I decided not to return.”

„Visszamenni és ellenállni a szovjet hatalomnak semmi értelme nem volt, továbbra is elfogadni a szívességeket pedig lehetetlen volt. Szóval úgy döntöttem, hogy nem térek vissza.”

A tudós ember belső erkölcsi vívódásának szép példája ez a gondolat, amit eddig a szocialista cenzúra hallgatott el előlünk. Ahogy nem tartotta kívánatosnak a szovjetek viselkedését kritizáló megállapítások közlését sem. A kommunista vezetők jogellenes eljárását pedig a legkevésbé sem akarta nyilvánosságra hozni. Összefoglalva megállapítható, hogy Szabó Tibor és Zallár Andor monográfiája készítésekor csak a magyar fordítást használhatta, az angol eredeti szöveget nem. Bay Zoltán magyar nyelvű visszaemlékezését nem láthatták, hisz egy évvel később jelent meg. Sajnos, a hiányos fordítás közléseit felhasználva téves következésre jutottak. Nem vették észre, hogy az új bekezdés már nem a korábbi néven nevezett íróbarátra, Zilahy Lajosra vonatkozik, hanem a vagyonos vállalkozóra, Ráth Istvánra. (Mentségükre legyen mondván, hogy Szent-Györgyi nem nevezte néven barátját az eredeti szövegben sem.) Ennek következtében egybemoszták Zilahy és Ráth alakját és a Ráthtal történeteket Zilahyval megérett dolgoknak tüntették fel. (Ráth személyéről egy dokumentum kapcsán tesz említést a válogatás, valódi szerepét Szent-Györgyi életében a szerzők sajnos nem ismerték.¹³)

Czeizel Endre már olvasta a Moss-féle kötetet és elfogadva annak állításait foglalkozik Ráth Istvánnal és helyes összefüggésben tesz róla említést. De, mint alapos kutató használta a Szabó-Zallár-féle összeállítást is, ezért az ott leírtakat is helyesnek elfogadva beszél Zilahy Lajos bebörtönzéséről is. Nagyon helytelenül a szakirodalomban és a közfelfogásban is ez a vélekedés vált elfogadottá.¹⁴ Ezt jól példázza, hogy sajnos Szegeden városi polgármesteri szoboravató ünnepségen is elhangzottak már az íróbarát (Zilahy) bebörtönzését taglaló kijelentések.

Zilahy Lajos korának legnépszerűbb és legbefolyásosabb írója volt. 1945. június 9-án Barulin követségi tanácsos felkérésére vállalta el a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság elnöki pozícióját, a társaság díszelnöke barátja, Szent-Györgyi Albert lett.¹⁵ Mindkettő a háború utáni

megbékélés érdekében a szovjetekkel való kulturális és tudományos együttműködés további fejlesztésén dolgoztak. Kapcsolatuk a SZEB keretén belül hazánkban tartózkodó szovjetekkel kiegyensúlyozott volt. Zilahynak tisztségénél fogva olyan okmányai voltak, amelyeknek felmutatásával szabadon mozoghatott a háborútól feldúlt fővárosban, sőt egyszer költőtársát, Szabó Lőrincet, aki a zűrzavaros közállapotok miatt orosz fogságba került, ezen igazolványok segítségével tudta kimenteni.¹⁶ Szinte legendásan kedves barátság fűzte a Nobel-díjas tudóst és íróbarátját a magyarokkal emberségesen bánó Vorosilov marsallhoz. Bármelyikük orosz fogságba kerülése nagyon nehezen képzelhető el, de a rendelkezésre álló adatok (életrajzok, visszaemlékezések, sajtóközlemények stb.) sem tesznek erről sehol említést.

Eljátszhatunk a gondolattal, hogy az eredeti angol verziót vagy a szöveghű magyar fordítást használva vajon milyen következtetésre jut a kutató. Biztos, hogy a tókébarát (capitalist friend) kifejezést látva, nem Zilahy Lajos íróra gondol, aki villáját,¹⁷ vagyonát veszítette el a háborúban, s aligha tudta volna támogatni Szent-Györgyi kutatásait. A két külön bekezdésben említett két barát külön jelzőkkel is van ellátva: először a my friend, the writer kifejezésben értelmező jelzővel, majd a következő bekezdésben my capitalist friend kifejezésben minőségjelzővel. Ezzel is félreérthetetlenül érzékeltette az író a személyek különbözőségét. Olyan kutatói tévedéssel állunk itt tehát szemben, ami leginkább a szocialista cenzúra sikeres működésének köszönhető. De ez a cenzúra már szalonképes formában jelenik meg, mert közli a szemelvények előtti címben, hogy „Részletek a Some Reminiscences of my Life as a Scientist [...] és a [...] Lost in the Twentieth Century [...] című közleményeiből.”

A visszaemlékezés első magyar fordítása 1983-ban jelent meg, majd ezt követte egy 1988. évi változatlan második kiadás, amely csak az előszóban különbözik az előzőtől.

Munkám további célja felhívni a figyelmet arra az égető szükségszerűségekre, hogy a mai napig egyetlen Nobel-díjas tudósunk nagyon gazdag és sokszínű szellemi örökségével csak úgy gazdálkodhatunk a legjobban, ha újra kiadjuk idegen nyelven megjelent írásait, teljes terjedelemben, végre cenzúrázatlanul, hiteles magyar fordításban. Így kínálva fel „csak tiszta forrást” a jelen kutatóinak és hiteles példát adva az utókor nemzedékének is.

Tasiné Csúcs Ildikó

13 V. ö. Adatok a Servita Gyógyszergyár alapításáról. Szabó-Zallár i. m. 213. sz. dokumentum p. 334-335.

14 Csak két internetes oldal címe a sok közül. Mindkettő író Zilahy letartóztatásáról, a második Ráth Istvánéről is.

<http://erdelyinaplo.ro/szabadido/szent-gyorgyi-a-nobel-dijas-james-bond-letoltés-dátuma> 2015. szept. 6. <http://tortenelemportal.hu/2013/09/szent-gyorgyi-albert-120/letoltés-dátuma> 2015. júl. 19.

15 V. ö. 6. jegyzet valamint Tasiné Csúcs Ildikó: A tudomány gazdája, Szent-Györgyi Albert tudománymentő tevékenysége hazánkban, 1945 után. Szegedi Egyetemi Tudástár 1. kötet p. 217-232.

16 V. ö. Kabdebó Lóránt: Zilahy Lajos és Szabó Lőrinc In: Bihari József: A lélek nem aludt ki (Tisztelgés Zilahy Lajos születésének századik évfordulóján), Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1991. p. 72-73.

17 V. ö. Zilahy Lajos: Ami a romok alatt s ami a romok felett van. Híd III. évf. 28. sz. (1942. szeptember 15.) p. 3-16. sz. Ebben Zilahy még megmaradt vagyonát – családja és maga életének megmenekülése örömeire és az óriási megrázkódtatás hatása alatt – egy ajándékozási szerződésben a magyar államnak ajánlotta fel a Kitűnőek iskolája létrehozása céljából.